

УДК 821.161.2-9.09.
DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-6-60-69

Axiological hierarchy of earthly and cosmic in Oles Berdnyk's works

Аксиологічна ієрархія земного і космічного у творах Олесь Бердника

Ilona Smahlii,

Candidate of Philological Sciences,
Lecturer

<https://orcid.org/0000-0002-9900-6167>
berehotaku@gmail.com

Ukrainian State University of
Chemical Technology
✉ 8 Gagarina avenue,
Dnipro, Dnipropetrovsk region,
49005

Ілона Смаглій,

кандидат філологічних наук,
викладач

Український державний хіміко-
технологічний університет
✉ просп. Гагаріна, 8
м. Дніпро, Дніпропетровська обл.,
49005

Original manuscript received September 01, 2018
Revised manuscript accepted September 28, 2018

ABSTRACT

The article considers the axiological hierarchy of earthly and cosmic in Oles Berdnyk's works. This is shown by the example of big and small prose. The image of the human path, search by the writer of new ways of formation of a spiritual personality is considered. The highest point in the earthly hierarchy is the spiritual man. The article studies the other people don't understand a hero and considers them crazy in the world of Oles Berdnyk's fiction. The thoughts and ideology of the heroes are ahead of their time. The food and drinks become codes of the matter, limited existence from which the hero wants to escape. The food and drinks are an opposition to spiritual feats. The thesis interprets the uniqueness and beauty of the hero with hyperboles. The writer contrasts the frozen beauty of the antagonist with the movement of positive heroes, who want to go beyond the usual limits of existence. Appearance plays the significant role of the hero's characterization to emphasize opposition and contrast.

The article presents the main earthly value after human is nature, which represents in the works at the level of dichotomy man – nature. The writer contrasts destructive mechanisms and the city with harmonious environment of the forest, park, where the thinker can understand himself. Nature in the works of the author exists as the living space that fits aesthetics at the level of harmony of lines, images, spiritual, mystical content. In his works there is the symbiosis between a person and an ecosystem of one planet. In artistic coordinates it appears concept of the whole world-crystal, each face of it a separate dimension. The driving forces of the world order are in Oles Berdnyk's works. The writer's fascination with eastern and western teachings, including buddhism and Zoroastrianism, formed in the images that embodied the struggle of light and dark forces in his works ends with the victory of the light forces in a cyclical cycle.

Keywords: fantasy, earth, space, planet, food, mythology hierarchy.

Творчість Олеся Бердника є вагомим внеском в еволюцію української фантастики. Яскраві герої, розмаїття тем, синтез східних і західних архетипічних образів є лейтмотивним базисом його прози і поезії. Постійні рамки, які намагалася встановити для О. Бердника радянська цензура, лише відстрочили знайомство його творів із широким колом читачів, але не змогли нівелювати. Інтерес літературознавців до його творчості не вщухає із 60-х років ХХ століття, тобто від початку його письменницького шляху. У поле зору таких дослідників, як І. Гречаник, В. Карацупа, І. Качуровський, К. Комісаренко, Ю. Котляр, Н. Логвіненко, Т. Метельова, С. Олійник, В. Сокоринська тощо, потрапляли особливості суб'єктно-об'єктної організації, хронотопна організація, дослідження фольклорно-казкового підґрунтя в його творах. Але багатовекторна проза О. Бердника ще потребує глибоких досліджень і нових підходів до декодування усіх її смислових пластів. Метою статті став аналіз аксіологічних аспектів у фантастичних творах письменника. Завдання – проаналізувати ідейно-естетичні критерії цінностей, оприявлені в образах земної і космічної площин, на прикладі малої (повісті, оповідання, казки) і великої прози (роман “Зоряний Корсар”).

Дискурс гуманізму, духовності, етики космічного рівня є визначальним для його прозових і поетичних творів О. Бердника, тому жанрове розмаїття творів не заважає цілісному сприйняттю його творчості. На думку дослідниці жанру української фантастики С. Хороб, “її сприйняття повинно ґрунтуватися не на розумінні об'єктивної реальності (хоч воно завжди наявне), а на створеному художньому світі” (Хороб, 2017: 8). З урахуванням цієї думки більшість творів О. Бердника містять міжжанровий синкретизм із превалюванням елементів наукової фантастики. Під науковою фантастикою розуміють сюжет із “науковим відкриттям або винаходом”, мандрями в часі, створення альтернативного світу (класичні представники Ж. Верн та Г. Велс). Герої українського письменника можуть потрапляти у незвичайні обставини, з ними трапляються пригоди й авантюри, що співвідносяться із сюжетними лініями популярних зараз космічної опери, космічного бойовику (А. Азимов, Ф. Герберт, Дж. Корі, П. Гамільтон). Складні соціальні, філософські, моральні проблеми, підняті у творах О. Бердника, розвивають глибину й інтелектуальне навантаження, які можна знайти у Р. Бредбері, К. Саймака, У. Ле Гуїн, С. Лема, О. і Б. Стругацьких. Літературознавець І. Сухих, досліджуючи жанрові особливості фантастичних творів, протиставляє “серйозній науковій фантастиці” “казкову”, “у якій теми, персонажі і прийоми як старої фантастики, так і фантастики наукової використовують з моралістичною, комічною (у тому числі пародійною) або гральною “установкою” (Сухих, 2016: 305]. У творах українського письменника така “казковість” передбачена в означенні “феєрія”, наприклад, повість-феєрія “Вогняний вершник”.

Цінність у аксіології розглядається як мета людини, якої вона

прагне заради самої цінності. Постійне корелювання між прекрасним і практичним, змістом і формою тощо створює свою аксіологічну модель у межах художнього світу. При цьому, як стверджує дослідник Дж. Гаролд, не важливо, реалістичного чи фантазійного спрямування твір, адже останній може бути із власними, навіть вигаданими чи фіктивними цінностями (Гаролд, 2010). Оригінально подані цінності у творчості О. Бердника. У них простежується спроба переосмислити у філософському, антропологічному, естетичному ключах онтологічний шлях людства, знайти нові важелі у формуванні гармонійної, високодуховної особистості.

Точкою відліку своєрідних земно-космічних сходинок у художній площині його творів є людина, яка, піднімаючись духовними щаблями, може стати деміургом, а може – примітивною твариноподібною істотою. У центрі сюжетів О. Бердника опиняється унікальний, часто самотній герой, якому доводиться долати як свою людську природу, так і консерватизм оточуючих. Стратифікація в соціумі передбачає превалювання загальнолюдських цінностей в аксіологічній ієрархії. Після них розміщуються національні, групові та індивідуальні. Особистісні цінності часто конфліктують із колективними, часто стаючи точкою прориву до модернізації й удосконалення останніх. У творах О. Бердника несприйняття індивідуальних цінностей іншими часто ставить носія в позицію маргінала, божевільного. Його екзальтовані герої випереджають свій час і часто намагаються донести свою оригінальну точку зору до світу. Яскраво це засвідчено на прикладі Віоли з “Вогняного вершника”, нареченого в оповіданні “Сузір’я Зелених Риб”. Їхніми образами утверджується еволюція як вихід за межі – у першу чергу, мислення.

Юнацька наївність Віоли, яка дорівнює її самогубству, виводить людство на новий рівень науки, а героїню і її коханого – на вищий еволюційний щабель. Їхня зустріч з іншою цивілізацією засвідчує перемогу ідеї над фактами, духу над матерією. Повернення на Землю стає черговим прагненням наблизити людей до нових знань і, таким чином, вивести у космічний безмір. Прагнення розширити рамки модусу існування до кінцевої мети – безсмертне існування як енергії – може відчуватися героями О. Бердника на інстинктивному, неемпіричному рівні. Раптове прозріння нареченого в “Сузір’я Зелених Риб” втілено в діалозі, який репрезентує його бажання вийти зі звичайного ритму життя. Заперечення матеріального, прагнення возвеличити красу природи і красу почуттів до рівня релігії наштовхується на загальнолюдське бажання залишитись у знайомому побутовому комфорті його нареченої. Земний світ нареченої з його рибою в томаті, гостями-“ротами”, дратівливими парфумами протиставляється осіннім деревам, зіркам, чарівній миті, глибині всесвіту, що складають хронотоп космічного світу нареченого.

Маркером “божевілля” героя стає його ставлення до їжі як первинної потреби. Він не може зрозуміти, як співіснують “Наше щастя і

московська ковбаса? Наші почуття і горілка з перцем?”. Акцент на меркантильно-утилітарній їжі й алкогольному напої актуалізує мотив тваринної суті людей, які продовжують життя за рахунок інших істот (м'ясо в ковбасі) і розслабляються алкоголем, придушуючи думки про щоденне вбоге животіння. Збагнувши це, герой уже не може повернутись до “нормального” сприйняття ходу речей. “І я не хочу, щоб нашу квітку оплювали роти, які жадібно пожиратимуть рибу в томаті та московську твердокопчену ковбасу після горілки з перцем!” (Бердник, 2004: 665). Їжа і напій у цьому контексті постають кодами матерії, земного обмеженого існування, з якого хоче вирватися герой, тобто намагається зламати традицію спокуси духу через матерію, архетипічно унаочнену в біблійній легенді про Плід Пізнання. Слушною тут видається думка літературознавця Н. Городнюк, яка, аналізуючи зіткнення харчових уподобань героїв у романі “Лепрозорій” В. Винниченка, зауважувала: “Таким чином, цей епізод через харчові образи питва актуалізує питання “невинності” та пізнання, “віри” та способу існування, що незмінно поставатимуть в інтелектуальних двобоях героїв на суспільно-політичні та світоглядно-моральні теми. Антагонізм героїв постійно увиразнюватиметься харчовою образністю...” (Городнюк, 2017: 354). Таким чином, в оповіданні О. Бердника зафіксовано їжу і напій як складові ланки “земного” в опозиції до духовних звершень.

У центрі художньої площини зображення творів О. Бердника – незвичайна людина, яка відстоює своє право на самоцінність, на вершину еволюції і господаря Всесвіту, у перспективі – деміурга. Усі інші проявлені суб'єктно-об'єктні відносини героя в межах його творів є лише засобами для висвітлення людської величі і цінності, у чому письменник перегукується із ідеями І. Канта про природу цінностей. За ним, буття людини є вищою аксіологічною цінністю, у той час як предмети, “речі” є лише засобом, мають цінність тільки в міру використання їх “особою”.

В оповіданні “Сузір'я Зелених Риб” герой констатує парадоксальність людського розуму: “Нам розум дав у руки страшну зброю пізнання Таємниці, а ми почали тим вогнем штампувати холодильники, автомашини, унітази, парфуми, гвинтівки, балістичні снаряди, мільйони дрібниць, які захаращують землю і психіку, і формують свідомість нових поколінь по образу й подобию своєму” (Бердник, 2004: 667). Протиставляючи величі космосу опредмечені деталі побуту і війни, письменник показує дріб'язковість людських занять і проблем, а також застерігає від “механізації” і примітивного спрощення свідомості “нових поколінь”. Певною мірою, цим оприявилосся кассандрівське начало письменника, адже через кілька десятиків років після виходу його перших творів, людство зіткнулося з екологічною та соціальною проблемами. Наслідки повної автоматизації і програмування життя О. Бердник показує в “Зоряному Корсарі”. Цим самим він повертає читача до відомого вислову про те, що праця

зробила з людини мавпу. Відібравши необхідність працювати, досягати, у населення планети Аоди відібрали сенс існування, від чого їхній мозок спростився до рудименту, який відповідає за первинні потреби – їсти і розмножуватися. Творам О. Бердника притаманний антропоцентризм, що передбачає людину як апіорі об'єктивну цінність. Дослідниця творчості українського письменника І. Гречаник визначає в ній “тенденцію людиноцентризму” на рівні взаємин Людина – Всесвіт.

Космізм як духовність підкреслений зовнішньою красою героїв. У творах О. Бердника простежується асоціативний ланцюжок краса – духовність – космізм. Для підкреслення винятковості героя письменник часто вдається до гіпербол, використовуючи втаємничення коду краси. При цьому часто акцентується на своєрідній “невловимості” краси, яка зафіксована не лише афірмативними зовнішніми принадами, а й тим враженням незвичайності, яке відчувають інші. У Віоли із “Вогняного вершника” це погляд, “який зазирає у ще недосяжні багатом глибини Надмірності” (Бердник, 1989: 11). Прикметною рисою у характеристиці Люсії в “Подорожі в антисвіт” є душа: “Чорноволоса, висока, струнка, з гарячими японськими очима. Це все, що впада у вічі. Та про душу її ніхто не зможе розповісти. Це можна лише відчути” (Бердник, 2004: 698). Ці гіперболи стають тим кодом краси, яким уаочнюється романтична досконалість героя. За Р. Бартом, опис краси зі спиранням на попередні образні коди можна припинити так, щоб “приховати красу призвести її до мовчання, до стану невимовності, афазії, приховати від поглядів її референт <...> ствердить код, не виявивши (не скомпрометувавши) при цьому його походження” (Барт, 2009: 82).

Зовнішність відіграє роль характеристики героїв у їх протистоянні. “Хоч майже всі жителі системи Ари мали гармонійні тіла, але Аріман виділявся якоюсь вражаючою неповторністю. Правда, його краса здавалася холоднуватою, інколи викликаючи навіть острах” (Бердник, 1989: 187). Автор підкреслює красу тіла як винятковість антигероя Арімана, що відтінена “предковичним” почуттям страху його підлеглого Меркурія. Вказівка на страх як “анахронізм”, що споріднює вищу істоту з тваринним початком, є алюзією на своєрідну заплямованість ідеального Арімана, на його думки, закоринені у матеріальне, його здатність керувати матерією і навіть карати нею своїх супротивників – змушуючи народжуватися у слабких людських тілах. Концентруючи увагу на нерухомості, застиглості його рис (“Незворушне бліде обличчя, суворо зімкнуті вуста, нерухомі темно-вогністі очі, важка грива чорно-багряного волосся” (Бердник, 1989: 187)), письменник тим самим протиставляє його протагоністам, які постійно змінюються, прагнуть вийти за межі й не концентруються на собі.

Постійний пошук героями О. Бердника нових можливостей і нової реальності приводить у їх внутрішній світ, де вони знаходять омріяний спокій (“Космічна казка”) або змушує піддаватися модифікації під впливом обставин зовнішнього світу, розширюючи пошуки щастя на багато життів (“Вогнесміх”, “Зоряний Корсар”). Але

письменник застерігає від зворотного боку відкритих можливостей: недостатньо свідоме людство може зануритися в лінь, розпусту й існування на рівні тваринних інстинктів, як це зображено на прикладі мешканців планети Аода (“Зоряний Корсар”). Порятунком від деградації є лише праця, яку письменник презентує винятково як творчу і добровільну, яка є самоціллю і водночас – цінністю, що вписується в образ ідеальної людини. На думку І. Гречаник, “Подібне розуміння концепту праці у філософії Реріхів та фантастичних творах Бердника. В обох ученнях праця мислиться не як підневільний вид діяльності, а добровільна, творча робота – фізична і розумова. Робота повинна бути напруженою, але посылною, бо саме у процесі праці розвивається психічна енергія особистості – основа нового світу, головна Творча Сила Космосу” (Гречаник, 2014: 160).

Чи не найважливішою із земних цінностей після людини є природа, втілена у творах на рівні дихотомії людина – природа. Письменник протиставляє “лавину механічних виродків”, “лабіринти гігантських міст і заводських конвеєрів” гармонійному середовищу лісу, парку, де герой-мислитель може досягнути себе (Бердник, 2004: 668). Природа в його творах існує не як сировина, чарунка економічного обігу, а як живий простір, що вміщує естетику на рівні гармонії ліній і образів, а також духовно-містичне наповнення (саме в лісі герой зустрічає бабусю (“Хто зважиться – вогняним наречеться”), на прикладі перетворення гусені в метелика досягається “космічне всебуття” (“Сузір’я Зелених Риб”)). Таке ставлення до природи перегукується із пантеїзмом Г. Сковороди, із вченням якого О. Бердник був знайомий і використав його в цитуванні для підкреслення світогляду Віоли у “Вогняному вершику”. За Г. Сковородою, природа є божественним задумом і втілює Бога в собі: “Із природою жити і з Богом бути це те саме життя і діло є одне” (Сковорода, 1994: 423). У творах О. Бердника природа є обов’язковою складовою життя на будь-якій планеті і в будь-якому вимірі – і це, ніби своерідна вісь, поєднує мультивимірний хронотоп. У “Подорожі в антисвіт” природа підкреслює ворожість простору, його неправильність” для героїв, адже це світ “нижчих сфер”, згубний для людини. Їхні топографічні прикмети позначені емоційними маркерами: “дерева якісь чужі, ніби несправжні. Вони здавалися схемою дерев, їхніми негативами”, “похмурі хащі”, “страшні скелі”, “непроникливий туман”; “Світло мало похмурий, неприємний вигляд” (Бердник, , 2004: 701). Простір “вищого” світу кардинально відрізняється не лише зовнішнім виглядом, але й враженням героїв від нього. “Навколо кохалися густі трави, поміж ними красувалися ніжні різнобарвні квіти. На них блищали росинки, переливаючись в сяйві сонця. А далі височіли прекрасні дерева. Вони схилили віти до озер, ніби заглядали в їхні спокійні дзеркала. Все було так, як і на землі. Тільки набагато глибше, багатше” (Бердник, 2004: 702).

У творах О. Бердника симбіоз існує не лише між людиною й екосистемою однієї планети, він розширюється до взаємин людина –

Всесвіт. Останній простягається не лише у тривимірних координатах і має відображення – Антисвіт. Він є протилежністю земного світу, запереченням і разом з тим його формою, негативом, “є оболонкою, змістилицем того, що з’являється в вашому світі...” (Бердник, 2004: 704). У художніх координатах “Подорожі в антисвіт”, “Вогнесміху” виокреслюється концепція цілісного світу, світу-кристалу, кожна із граней якого є окремим виміром: “Наш світ і ваш — розвиваються разом, вони нерозлучні, але якщо ваш світ – це одна грань кристала, то наш – багато інших граней. Отже, він багатший, мінливіший, повніший” (Бердник, 2004: 704). Вона перетинається з теорією мультивсесвіту, класичним прикладом якої є вчення давньогрецьких філософів Демокріта, Епікура про світи в порожнечі. У сюжеті “Подорожі в антисвіт” можна знайти художні вектори, що споріднюють його із такими творами, як “Кільце навколо Сонця” К. Саймака, “Місце початку” У. Ле Гуїн. Це подорожі героїв між світами, які впливають на реальність у нашому світі. Екзальтовані герої О. Бердника рятують земний світ, знищуючи прохід у мультивсесвіт ціною власного земного існування – назавжди переміщуючись в енергетичний світ Геона. У “наукову” канву твору письменником вплетено також моменти “похмурості”, жахів у душі Г. Лавкрафта: загроза нападу “шратів і чорних тиранів”, яким може відкрити прохід винайдена квантова машина.

Окрім людей, у творах О. Бердника наявні певні рушійні трансцендентні сили світопорядку, своєрідні закони, які спрямовані на підтримання рівноваги на космічному рівні (Істина у “Космічні казці”, вищі енергії в “Подорожі в антисвіт”, “деміурги нових світів” у “Зоряному Корсарі”). Антропоцентризм у творах письменника реалізується і в цьому ракурсі, адже порядок сил визначається їх ставленням до людини і боротьбою за сфери впливу в її душі. Постійна класична боротьба темних і світлих сил у творах письменника завершується перемогою світлих сил у циклічному колообігу.

Захоплення письменника східними і західними філософськими вченнями, у тому числі буддизмом і зороастризмом, у романі “Зоряний корсар” викристалізувалося в олюднених постатях, що втілили собою боротьбу двох початків. Зокрема, уже згадуваний у статті Аріман має прототип у зороастризмові, фігуруючи як Ахріман у персів, Аріман у греків, Манью у ведичних трактатах, Дух Зла в Гатах. “В зороастрійських релігійних системах всіх епох – втілення світового Зла, антипод Ахура-Мазди. <...> їхня боротьба здійснюється безпосередньо в матеріальному світі, але Ахура-Мазда бере участь у ній на рівні чистої духовності (у “Молодшій Авесті” і потім у пехлевійській традиції дії Агура-Мазди-Ормазда також переносять у матеріальний світ)” (Авеста, 1997: 418). У романі системі Арімана протистоять своєрідні космічні дисиденти, головним серед яких є Зоряний Корсар – Горіор. Відстоюючи ідеї постійного розвитку людства, Горіор тим самим робить акцент на розвитку інтелекту і духовності, заперечуючи спочатку своєму другу Кареосу, а у перспективі – й Аріману. Задоволення потреб людини, у

першу чергу, базових, матеріальних у творі виступає земною домінантою.

Опозиція стагнація – еволюційний прорив у протистоянні Горіора і Кареоса також може бути потрактована із використанням міфології. Горіор як антипод Арімана втілює собою світлий початок, що безпосередньо закодовано в його імені. У межах авестійського вчення його можна ототожнити з Агура-Маздою, який в індоіранську епоху був шанований як верховний бог, пов'язаний із небом, і водночас втілював “небесну твердь”, а у моноістичному вченні Заратушри став єдиним богом і небесним жерцем (1997: 426). Келих, який Горіор дарує людям Землі є алюзією на атрибут касти жерців у зороастризмі. Якщо взяти до уваги, що греки ототожнювали Агуру-Мазду із Зевсом, то простежується подібність між боротьбою Горіора і Кареоса та Зевса і Кроноса. Кронос – бог часу – також уособлював собою сталий порядок, який досягався ціною життя його дітей. Зевс як уособлення бунту, змін і нового порядку, врешті-решт перемагає свого батька. Кроноса ототожнювали із землею – Зевса – з небом, що знайшло своє втілення і в романі О. Бердника. Планета Кареоса стає втіленням матеріальних цінностей, порядок яких підтримується Кареосом, а Астероїд Свобода – місцем вільнодумців на чолі з Горіором.

Ім'я Меркурія, втіленням якого себе бачить криміналіст Григір Бова, алюзивно вказує на Меркурія-Гермеса. Функції міфологічного Меркурія своєрідно реалізовано через образ героя О. Бердника. Григір згадує себе Меркурієм уві сні, що є відсиланням до цього бога як володаря сновидінь. Меркурій в романі є безсмертним працівником Координаційного центру і представником Арімана у світі Ари, що відбиває легенду про Олімп і Меркурія-Гермеса як вісника богів. Перевтілення Меркурія в романі у смертну людину і зворотні ретроспекції Григіра свідчать про його вміння перемішуватися між світами, проходити кордони, тобто таланти олімпійського Меркурія. Письменник апелює до інтелектуального образу Меркурія. Він постійно сумнівається і шукає правильного шляху: “Він не міг сам збагнути, хто діяв правильно: Аріман чи Горикорінь. Де істина? Благо рідної системи будь-якою ціною чи самозречення в ім'я вищих ідеалів?” (Бердник, 1989: 205). Архетип Вісника Богів слугує єдиною ланкою між “богами” Ари, Горіором і простими людьми, а випивши вина невмирущості, Григір-Меркурій остаточно долає прокляття матеріальності, яким покарав його Аріман.

Отже, аксіологічна ієрархія у творах О. Бердника реалізована в земній і космічній площинах. Точкою відліку ієрархії є людина, яка, піднімаючись духовними щаблями, стає деміургом. Її невід'ємною ознакою є творча праця, за допомогою якої може бути реалізоване креативне і життєдайне начала. Природа як простір для життя і водночас самоцінність у межах планети становить наступну ланку ієрархії. Структура космічних цінностей втілюється у творах О. Бердника як боротьба протилежних, часто нематеріальних, сутностей, які діють у міжпланетному масштабі. Домінантною силою в його наративах завжди залишаються сили добра як утвердження вітаїстичного лейтмотиву.

Література

1. Авеста в русских переводах (1861–1996) / [сост., общ. ред., примеч., справ. разд. И. В. Рака]. – СПб: РХГИ, 1997. – 480 с.
2. Барт Р. S/Z / Р. Барт; [пер. с фр. Г.К. Косикова и В.П. Мурат; под. ред. Г.К. Косикова]. 3-е изд. М.: Академический проект, 2009. – 373 с.
3. Бердник О. Вогняний вершник: Феєрії / О. Бердник. – К.: Молодь, 1989. – 368 с.
4. Бердник О. Діти Безмежжя / О. Бердник. – К.: ВД “Афон”: Тріада-А, 2004. – 680 с.
5. Бердник О. Серце Всесвіту / О. Бердник. – К.: ВД “Афон”: Тріада-А, 2004. – 726 с.
6. Горднюк Н. Res incognita: семіотика речі у східнослов'янському модерністському романі першої половини ХХ століття: монографія / Н. Горднюк. – Дніпро: Свідлер А. Л. 2017. – 560 с.
7. Гречаник І. Філософська антропологія як стратегічний код української фантастики другої половини ХХ століття (на прикладі творчості Олесь Бердника) / І. Гречаник // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – К., 2014. – Вип. 19. – С. 158–161.
8. Сковорода Г. Твори: У 2 тт. / Г. Сковорода. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – Т.1. – 528 с.
9. Сухих І. Структура и смысл: Теория литературы для всех / И. Сухих. – СПб: Азбука, Азбука-Аттикус, 2016. – 345 с.
10. Хороб С. Жанрові особливості української фантастики кінця ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 “Українська література” / С. Хороб. – Тернопіль, 2017. – 22 с.
11. Harold J. The Value of Fictional Worlds (or Why 'The Lord of the Rings' is Worth Reading) / J. Harold // Contemporary Aesthetics. – Access mode: <https://contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=584>.

References

1. (1997). *Avesta v russkyx perevodax (1861–1996)* [Avesta in Russian translations]. St. Petersburg: RXGY` [in Russian].
2. Bart, R. (2009). *S/Z* [S/Z]. Moskva : Akademy`chesky`j proekt [in Russian].
3. Berdny`k, O. (1989). *Vognyany`j vershny`k: Feyeryji* [Fiery rider: Extravaganzas]. Kyiv : Molod` [in Ukrainian].
4. Berdny`k, O. (2004). *Dity` Bezmezhzhya* [Children of the infinity]. Kyiv : Afon: Triada-A` [in Ukrainian].
5. Berdny`k, O. (2004). *Serce Vsesvitu* [Heart of the universe]. Kyiv : Afon: Triada-A [in Ukrainian].
6. Gorodnyuk, N. (2017). *Res incognita: semioty`ka rechi u sxidnoslov`yans`komu modernists`komu romani pershoji polovy`ny` XX stolittya: monografiya* [Res incognita: semiotics of the thing in the east slavic modernist novel of the first half of the XX century]. Dnipro: Svidler A. L. [in Ukrainian].
7. Grechany`k, I. (2014). *Filosofs`ka antropologiya yak strategichny`j kod ukrayins`koyi fantasy`ky` drugoyi polovy`ny` XX stolittya (na pry`kladi tvorchosti Olesya Berdny`ka)* [Philosophical anthropology as a strategic code of Ukrainian fiction of the second half of the XX century (on the example of creativity of Oles` Berdny`k), Literaturoznachchi obriyi. Praci molody`x ucheny`x, 19, 158–161[in Ukrainian].
8. Skovoroda, G. (1994). *Tvory` : U 2 tt* [Works: In 2 tt]. Kyiv : AT Oberegy` , 1 [in Ukrainian].
9. Suxy`x, Y`. (2016). *Struktura y` smysl: Teory`ya ly`teratury dlya vsekh* [Structure and meaning: theory of literature for all]. St. Petersburg : Azbuka, Azbuka-

Atty' kus [in Russian].

10. Xorob, S. (2017). *Zhanrovi osobly'vosti ukrayins'koyi fantasty'ky` kincyа XX – pochatku XXI stolittya* [The genre features of Ukrainian fiction of the end XX and beginning of the XXI century]. Ternopil' [in Ukrainian].

11. Harold, J. *The Value of Fictional Worlds (or Why 'The Lord of the Rings' is Worth Reading)* / J. Harold // *Contemporary Aesthetics*. URL: <https://contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=584> [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджена аксіологічна ієрархія у творах О. Бердника, оприявлена в образах земної і космічної площин, на прикладі малої і великої прози. Простежується образ онтологічного шляху людства, переосмислений у філософському, антропологічному, естетичному ключах, пошук письменником нових шляхів формуванні гармонійної, високодуховної особистості в межах художньої дійсності. З'ясовано, що у творах О. Бердника несприйняття індивідуальних цінностей іншими часто ставить носія в позицію божевільного. Думки і світогляд героїв випереджають свій час, а їхні оригінальні точки зору не знаходять підтримки в інших. Висвітлено, що їжа і напої постають кодами матерії, земного обмеженого існування, з якого хоче вирватися герой. У проаналізованих творах зафіксовано їжу і напої як складові ланки "земного" в опозиції до духовних звершень. Інтерпретована традиція спокуси духу через матерію ламається оновленою свідомістю героя. Для підкреслення винятковості героя письменник часто вдається до гіпербол, використовуючи етасмичення коду краси. Концентруючи увагу на нерухомості, застиглоті краси антагоніста, письменник протиставляє його протагоністам, які постійно змінюються, прагнуть вийти за межі.

Визначено, що домінантною із земних цінностей після людини є природа, втілена у творах на рівні дихотомії людина – природа. Письменник протиставляє деструктивні механізми, міста гармонійному середовищу лісу, парку, де герой-мислитель може осягнути себе. Природа в його творах існує як живий простір, що вміщує естетику на рівні гармоній ліній і образів, а також духовно-містичне наповнення. У художніх координатах виокреслюється концепція цілісного світу-кристалу, кожна із граней якого є окремим виміром. Зауважено, що у творах О. Бердника наявні рушійні трансцендентні сили світопорядку. Захоплення письменника східними і західними філософськими вченнями, у тому числі буддизмом і зороастризмом, викристалізувалося в олюднених поставах, що втілили собою боротьбу двох початків. Боротьба темних і світлих сил у творах письменника завершується перемогою світлих сил у циклічному колообігу.

Ключові слова: фантастика, Земля, Космос, планета, їжа, міфологія, ієрархія.